Spengler-expert Boterman: Hoed u voor het simplisme!

Achtergrond - 12 december 2018 - Auteur: Wiebke Pittlik

“Geen serieuze historicus zal vandaag nog de moeite nemen om de stellingen en theorieën van Spengler te verdedigen of te weerleggen”, schreef Frits Boterman in zijn proefschrift in 1992. Dat Oswald Spengler ooit nog een revival zou doormaken, kon hij niet bevroeden. Spenglers ‘Ondergang van het Avondland’ werd gezien als fout gedachtegoed en niet meer relevant. Maar Thierry Baudet en de zijnen laten zich nu door hem inspireren. Een zorgelijke ontwikkeling, zegt Boterman.

Uitgeverij Boom bracht Spenglers ‘De Ondergang van het Avondland’ vorig jaar in Nederlandse vertaling uit, in twee dikke delen. Het boek werd met veel bombarie gepresenteerd, met een website, promotievideo’s en een voordrachten-avond in Paradiso, waar ook Boterman aan deelnam. “Ik viel steil achterover, dat daar zoveel mensen waren. Een onvoorstelbaar hype-achtig spektakel”, vertelt de emeritus-hoogleraar Duitse moderne geschiedenis aan de UvA. Hij hield zijn gehoor voor dat ‘De Ondergang van het Avondland’ wel een interessant cultuurfilosofisch werk is, maar dat het in historisch opzicht niet serieus te nemen is en dat je er vooral geen politieke gevolgtrekkingen aan moet verbinden.

> Boterman beschrijft wat Spengler dreef en hoe hij de democratie ondermijnde

“Ik ben nog nooit op straat aangesproken over mijn werk, maar naar aanleiding van de paar woorden die ik sprak in Paradiso gebeurde dat wel. Mensen die blij waren met het tegenwicht tegen de ongefilterde ideeën die momenteel bestaan”, zegt Boterman. Hij stelde Boom voor om zijn proefschrift over Spengler opnieuw uit te geven. Dat heeft de uitgever gedaan. In zijn boek beschrijft de Amsterdamse historicus op basis van uitgebreid archiefonderzoek wat Spengler dreef en hoe hij de democratie in de Weimarrepubliek ondermijnde.

In het toegevoegde voorwoord schrijft Boterman over de hernieuwde belangstelling voor Spenglers ideeën: ”De noodzaak om Spengler in zijn historische context te plaatsen is hierdoor groter dan ooit geworden. De wens van een groeiend aantal personen om de ideeën in ‘Der Untergang des Abendlandes’

los te zien van de historische periode waarin ze zijn ontstaan, de politieke implicaties ervan terzijde te schuiven en zijn achterhaalde geschiedspeculatieve systeem te gebruiken als leidraad voor de duiding van de huidige turbulente tijd, rechtvaardigt een vrijwel ongewijzigde heruitgave van mijn proefschrift nog eens extra."

Een missie wil Boterman het niet noemen. "Dat klinkt zo religieus." Maar tegenwicht bieden wil hij wel, "en nu er zoveel aan de hand is in de wereld, des te meer". Het is een vreemde gewaarwording dat zo'n boek, waar je vijf jaar aan hebt gewerkt, op een gegeven moment weer actueel wordt, zegt hij. "Dat is interessant aan de tijdreis die ik zelf maak. Toen was ik bezig met de vraag: hoe zit het met Spengler ten opzichte van de Weimarrepubliek en ten opzichte van Hitler? Nu moet je je bezighouden met de vraag: waarom lopen mensen daar weer voor een deel achteraan?"

Gefrustreerde intellectueel

Spengler was een tamelijk geïsoleerde, wat depressieve publicist in München toen hij zijn magnum opus schreef. Boterman vond bij hem een culturele frustratie. "Hij zat daar in dat München rond 1911 en zag zich als een intellectueel die niet werd gehoord. Hij zag nieuwe stromingen opkomen waar hij niets van begreep, de expressionisten van Der Blaue Reiter bijvoorbeeld. Dat beschouwde hij als cultureel verval." Het Duitse Keizerrijk zag hij allerlei buitenlands-politieke blunders maken. "Toen bedacht Spengler dat hij een totaalvisie moest ontwikkelen om de situatie te verklaren."

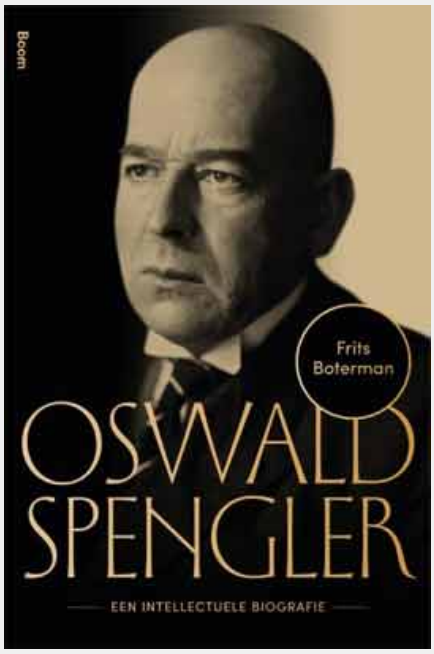

Spengler vergeleek culturen met organismen die een levenscyclus doormaken. Hij

beschreef in zijn boek acht wereldculturen die allemaal een eigen bloei en ondergang beleefden. Europa - het Avondland - bevond zich in de ondergangsperiode, meende Spengler. In die periode draait het niet meer om cultuur maar om macht en strijd. Intellectuelen moesten zich ten dienste stellen van de Duitse machtspolitiek, zodat Duitsland als overwinnaar uit de strijd kwam.

De twee delen van deze cultuurgeschiedenis verschenen in 1918 en 1922 en werden onverwachte bestsellers. Spengler won daardoor aan invloed en wendde die aan om de prille democratie van de Republiek van Weimar te ondermijnen, documenteert Boterman in het proefschrift. Daarin tracht hij de vraag te beantwoorden hoe het kan dat een man die zo intellectueel en cultureel geïnteresseerd is, zo doorslaat in politiek activisme.

Geen nazi

De aloude vraag of Spengler de wegbereider was van de nationaalsocialisten, ziet Boterman genuanceerd: “Aan de ene kant zeker, Spenglers ideeën waren ondermijnend voor de Weimarrepubliek: antidemocratisch, antiliberaal. Tegelijkertijd was het geen nazi, hij heeft z’n best gedaan bij de nazi’s te horen maar werd op afstand gehouden. Hij noemde Hitler een proleet-Ariër. Hij was niet antisemitisch en ook niet van het Völkische, dat ook nu weer een rol speelt bij rechts.”

‘Der Untergang des Abendlandes’ is interessant, bijvoorbeeld vanwege de beelden en symbolen die Spengler gebruikt om de culturen te beschrijven, zegt Boterman. “Daar kun je door geïnspireerd raken, maar het lijkt me niet handig die cultuurfilosofie te gebruiken voor het politiek handelen nu.” Boterman doelt op politicus Thierry Baudet (Forum voor Democratie) en op filosoof en docent aan de Vrije Universiteit Ad Verbrugge, die in ontwikkelingen in de huidige tijd een bevestiging zien van Spenglers theorieën.

> 'Z’n feiten kloppen niet, er zitten heel rare ideeën in'

De politieke implicaties van Spenglers werk zijn niet prettig, waarschuwt Boterman. “Het boek leert je wat dat betreft niks. Als historicus heeft Spengler gefaald. Z’n feiten kloppen niet, er zitten heel rare ideeën in. Je moet het als een fenomeen beschouwen.” Om de Spengler-adepten dat bij te brengen, neemt hij uitnodigingen aan om over Spengler te discussiëren, van Middelburg tot Zutphen.

De boodschap die Boterman wil overbrengen: “Onder invloed van de Eerste Wereldoorlog is Spengler ideoloog geworden en heeft hij zijn cultuurfilosofie gebruikt om adviezen uit te delen: ‘We moeten ons lot omarmen en ons nu richten op militarisme en imperialisme.’ Als je kijkt naar de weg die Spengler heeft

afgelegd, met z’n anti-democratische activiteiten, z’n gesprekken met militaire leiders en industriëlen om die Weimar-democratie te ondermijnen, dan is dat het bewijs waar die ideeën toe hebben geleid. Ik ben blij dat ik dat voor mijn proefschrift allemaal heb uitgezocht.”

Hoed u voor het simplisme! zegt Boterman. “Spengler was een vreselijke simplificateur. Dat zijn lieden die hun boodschap willen overbrengen naar het grote publiek. Hij noemde zichzelf de laatste grote denker van Duitsland, zonder ironie opgeschreven, ongelooflijk toch?”

Thierry Baudet

Of Baudet zijn boek heeft gelezen, weet Boterman niet. Hij heeft hem een jaar of vijf geleden al eens ontmoet op een avond met studenten die allemaal ‘volstrekt Spengler-gelovig’ waren. “Een cultuurschok voor mij. Ik heb toen uren moeten babbelen, maar ik heb ze niet kunnen overtuigen.” Tijdens de Spengler-middag in Middelburg in september, heeft Boterman Baudet kort gesproken. “Hij zei toen dat hij -als hij hogerop komt-, een minister van destructie wil aanstellen om alle moderne architectuur af te breken. Dat kun je toch niet serieus nemen?”

> Van Hitlers 'Mijn Strijd' zijn al zo'n 20.000 exemplaren verkocht

Toch hebben de extreme uitspraken van politici als Baudet en in Duitsland van de AfD een effect. “De extremen worden gehoord, het midden veel minder. Het gekke van ideeën is dat ze langzaam, mondjesmaat door andere partijen worden overgenomen.” Er sluipt een normalisering in van anti-democratische taal en denkbeelden, waarschuwt Boterman. “Een vercommercialisering van dit thema ook.” Hij wijst op het succes van ‘Mijn Strijd’, de Nederlandse becommentarieerde vertaling van Hitlers ‘Mein Kampf’. Daarvan verschijnt binnenkort de vijfde druk. Er zijn al ongeveer 20.000 exemplaren verkocht. “Mensen kopen dat boek om het in de kast te zetten. Maar tegelijkertijd: het zorgt voor een normalisering. Dat ideeëngoed sijpelt door op alle mogelijke manieren.”

Om het populisme te bestrijden is standvastigheid geboden en moet je niet zelf half meeheulen, vindt Boterman. Je moet attent zijn op de kleine stapjes die democratie en rechtsstaat ondermijnen: “Met zwakke knieën red je het niet.”

Frits Boterman - Oswald Spengler. Een intellectuele biografie
Boom Uitgevers Amsterdam 2018 - ISBN 9789024420933

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:
https://duitslandinstituut.nl/artikel/29565/spengler-expert-boterman-hoed-u-voor-het-simplisme